

แนวทางการพัฒนากายภาพของชุมชนหัวเวียงใต้ผ่านกระบวนการ มีส่วนร่วมของสังคม

Guidelines for Physical Development of Hua Wiang Tai Community Through the Social Participatory Process.

สิทธิโรจน์ เลิศอนันต์พิพัฒน์* และ พงษ์สิน ทวีเพชร**

Sitthiroj Lerdananpipat and Phongsin Thawepetch

บทคัดย่อ

บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัยในพื้นที่ชุมชนหัวเวียงใต้ อำเภอเมือง จังหวัดน่าน ที่คณะผู้วิจัยได้ดำเนินการระหว่างปี พ.ศ. 2554 - 2556 มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาลักษณะเฉพาะ ปัญหาและความต้องการของชุมชน เพื่อนำมาจัดทำแผนงานและแนวทางการพัฒนากายภาพของชุมชนให้เกิดความน่าอยู่ สอดคล้องกับวัฒนธรรมการอยู่อาศัย และส่งเสริมเอกลักษณ์ให้แก่ชุมชนหัวเวียงใต้ ซึ่งเป็นย่านการค้าพาณิชย์กรรมเก่าแก่ที่มีพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ แต่ปัจจุบันลักษณะเฉพาะดังกล่าวเริ่มเลือนหายไป จำเป็นต้องสร้างความตระหนักให้คนในชุมชนเกิดกระบวนการเรียนรู้และสร้างความภาคภูมิใจในการรักษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมในชุมชนของตนเอง การศึกษาใช้วิธีการสำรวจข้อมูลชุมชนและอาคารที่สำคัญ การประชุมร่วมกับหน่วยงานท้องถิ่นที่เกี่ยวข้อง การสนทนากลุ่มย่อย การศึกษาดูงานเพื่อเรียนรู้ประสบการณ์การฟื้นฟูและอนุรักษ์เมือง ตลอดจนการก่อสร้างโครงการนำร่องตามแผนพัฒนากายภาพ ผลการศึกษาพบว่าชุมชนมีความตระหนักและให้ความสำคัญต่อกระบวนการมีส่วนร่วม จนนำไปสู่แผนงานและแนวทางการพัฒนากายภาพของชุมชนอย่างเป็นรูปธรรม จนเกิดการขยายผลไปสู่ชุมชนรอบข้าง ทั้งนี้ การวางแผนและพัฒนาชุมชนต้องการการมีส่วนร่วมจากประชากรทุกเพศทุกวัย เพื่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันอย่างต่อเนื่อง จนนำไปสู่การพัฒนาชุมชนที่ยั่งยืน นอกจากนี้ ชุมชนจำเป็นต้องได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานท้องถิ่นอย่างต่อเนื่องด้วยเช่นกัน

ABSTRACT

This article is part of a research that was conducted at the Hua Wiang Tai Community of Mueang District, Nan Province between 2011-2013. The objectives were to examine the special characteristics as well as the problems and the needs of the community in order to establish a plan and directions for developing the physical features of the community to make it more pleasant to live in corresponding to its habitation culture. In addition, the work promotes the

* อาจารย์ประจำ สาขาสถาปัตยกรรม คณะศิลปกรรมและสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนา
Email: Lsitthiroj@gmail.com

** อาจารย์ประจำ สาขาสถาปัตยกรรม คณะศิลปกรรมและสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนา

uniqueness of the Hua Wiang Tai Community as an old commercial quarter with a long historical development, which has recently been fading away. It is therefore necessary to create an awareness among the community members to create a learning process and promote a sense of pride concerning the cultural landscape of their community and significant buildings and places while participating in civil society activities with relevant local agencies, small group dialogue. A field study was done to learn about the conservation and restoration of the city as well as establishing a pilot project based on the physical development plan. The results show that the community was aware of and realized the significance of the participatory process to the extent that it could lead in planning and making guidelines for a concrete physical development of the community while expanding into the surrounding communities. Thus, the planning and development of the community require a great deal of participation of with people of different age and gender to ensure an ongoing learning and knowledge exchange for sustainable community development, including a continual support from local agencies.

คำสำคัญ: ชุมชนหัวเวียงใต้ การฟื้นฟูและอนุรักษ์เมือง การมีส่วนร่วมของชุมชน

Keywords: Hua Wiang Tai Community, Rehabilitation and conservation of a city, Community participation

บทนำ

บทความเรื่อง “แนวทางการพัฒนากายภาพของชุมชนหัวเวียงใต้ผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมของสังคม” เป็นส่วนหนึ่งของโครงการฟื้นฟูเมืองการอยู่อาศัยในภูมิภาค ขอบเขตพื้นที่เทศบาลเมืองน่าน ผังเมืองรวมจังหวัดน่าน ฉบับประมาณประจำปี พ.ศ. 2554 ซึ่งเป็นงานที่ดำเนินการต่อเนื่องจากโครงการจัดทำแผนพัฒนาที่อยู่อาศัยและแผนป้องกันแก้ไขปัญหามลพิษชุมชนแออัด จังหวัดน่าน ภายใต้กระบวนการเสริมสร้างสมรรถนะในการพัฒนาที่อยู่อาศัย โดยได้รับทุนสนับสนุนจากการเคหะแห่งชาติ ซึ่งเป็นกระบวนการศึกษาเพื่อให้ได้แผนงานและแนวทางการพัฒนากายภาพของชุมชนอย่างเป็นรูปธรรมและมีความยั่งยืน ทั้งการปรับปรุงสภาพแวดล้อมโดยรวมให้เกิดความน่าอยู่ มีภูมิทัศน์ที่ดี ถูกสุขลักษณะ ตลอดจนสอดคล้องกับวัฒนธรรมการอยู่อาศัย และการดำรงชีวิตของคนในชุมชน ทั้งนี้ เพื่อลดปัญหาการสูญเสียลักษณะเฉพาะของย่าน ซึ่งมีสาเหตุจากการทำลายสภาพแวดล้อมของชุมชนและสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นที่มีคุณค่าอย่างไม่ตั้งใจ และรู้เท่าไม่ถึงการณ์

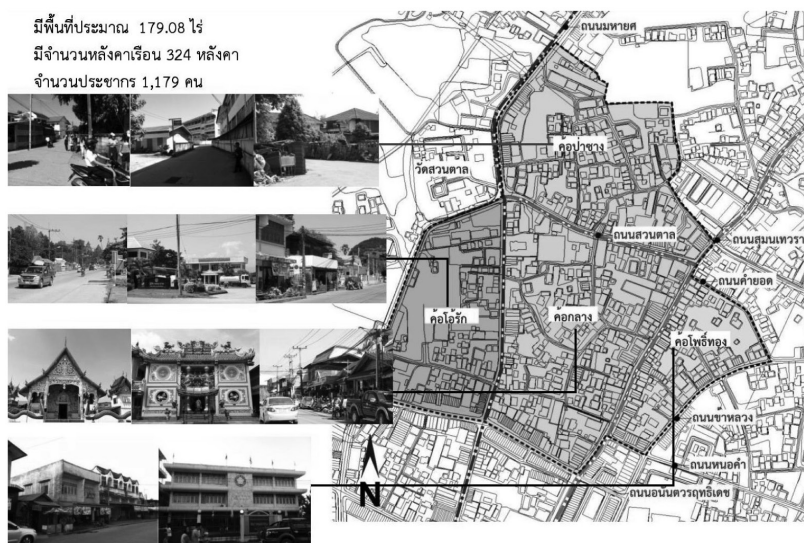
จากผลการศึกษาตามโครงการจัดทำแผนพัฒนาที่อยู่อาศัยและแผนป้องกันแก้ไขปัญหามลพิษชุมชนแออัด จังหวัดน่าน พบว่า ชุมชนที่มีบทบาทความสำคัญต่อเมืองน่าน และมีศักยภาพเพียงพอต่อการพัฒนา รวมทั้งมีความเข้มแข็งของคนในชุมชนที่ พร้อมให้ความร่วมมือในการดำเนินงาน มีจำนวน 3 ชุมชน ได้แก่

- 1) ชุมชนบ้านสภารส เป็นชุมชนที่มีสภาพแวดล้อมเสื่อมโทรม มีการบุกรุกพื้นที่ธรรมีสงฆ์ และมีปัญหาเรื่องความแออัด รวมทั้งเสียงรบกวนจากสนามบินและคลังสรรพาวุธของทหารค่ายสุริยพงษ์
- 2) ชุมชนภูมินทร์-ท่าลี่ เป็นชุมชนที่ประสบปัญหาน้ำท่วมในฤดูน้ำหลาก ตั้งอยู่บริเวณริมแม่น้ำน่าน และยังมีปัญหาการบุกรุกพื้นที่คูเมืองและกำแพงเมืองเก่า

3) ชุมชนหัวเวียงใต้ เป็นชุมชนย่านการค้าเก่า มีถนนสุมนเทวราช เป็นศูนย์กลางพาณิชยกรรม เน้นสินค้าที่ผลิตขึ้นในท้องถิ่น เรือนร้านค้าบางหลังยังมีรูปแบบสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นที่สะท้อนความเป็นย่านการค้าเก่าแก่ของเมือง

เมื่อทำการศึกษาวิเคราะห์ศักยภาพของพื้นที่แต่ละชุมชน รวมถึงพิจารณาหลักเกณฑ์และเงื่อนไขการคัดเลือกชุมชนที่การเคหะแห่งชาติกำหนดไว้ คณะผู้วิจัยจึงเลือกพื้นที่ชุมชนหัวเวียงใต้เป็นพื้นที่ศึกษาของโครงการ เนื่องจากชุมชนหัวเวียงใต้มีบทบาทสำคัญต่อภาพลักษณ์ของเมืองน่านที่โดดเด่นกว่าชุมชนอื่น ทั้งการเป็นย่านพาณิชย์กรรมของเมืองที่มีประวัติศาสตร์ยาวนาน การจำหน่ายสินค้าเชิงวัฒนธรรมที่เป็นภูมิปัญญาดั้งเดิม ตลอดจนสภาพเรือนำค้ารูปแบบพื้นที่ถิ่นที่สะท้อนถึงจินตภาพในอดีตของชุมชนได้ นอกจากนี้ ทำเลที่ตั้งของชุมชนที่อยู่ในย่านเมืองเก่าจึงไม่ถูกรบกวนจากสถาบันเชิง และยังเป็นศูนย์กลางที่สามารถเชื่อมโยงไปยังชุมชนอื่นได้สะดวก

งานวิจัยนี้ ได้ทำการศึกษารอบแนวคิดที่หลากหลาย ทั้งแนวคิดเมืองน่าอยู่ (Livable city) แนวคิดการปรับปรุงฟื้นฟูเมือง แนวคิดการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมเมืองและย่านประวัติศาสตร์ และแนวคิดการมีส่วนร่วมของชุมชน โดยใช้วิธีการศึกษาจากเอกสาร การสำรวจกายภาพชุมชน การประชุมกลุ่มย่อย การจัดเวทีประชาคม ตลอดจนการศึกษาดูงานกรณีศึกษา นำมาสู่ข้อสรุปของชุมชนหัวเวียงใต้ที่มุ่งเน้นการพัฒนาตามกรอบแนวคิดเมืองอยู่อาศัย เชิงคุณภาพที่ส่งเสริมการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม และวิถีชีวิตแบบล้านนาตะวันออก จนได้มาซึ่งข้อสรุปเกี่ยวกับแผนงานและโครงการพัฒนาชุมชนที่ทุกฝ่ายยอมรับร่วมกัน หลังจากนั้น จึงเริ่มดำเนินการก่อสร้างโครงการนำร่องจนเกิดผลสำเร็จ แต่บทความชิ้นนี้จะมุ่งเน้นเฉพาะเนื้อหาที่เกี่ยวกับแผนงานและแนวทางการพัฒนากายภาพของชุมชนเป็นหลักเท่านั้น

ภาพที่ 1 ขอบเขตพื้นที่ศึกษาและลักษณะทางกายภาพของทั้ง 4 คือ

¹ หลักเกณฑ์และเงื่อนไขที่การเคหะแห่งชาติกำหนด ประกอบด้วย 1. การเป็นพื้นที่ที่มีความพร้อมด้านความสำคัญ และสามารถส่งเสริมให้เห็นเอกลักษณ์ที่มีอยู่ของพื้นที่เดิม ประกอบกับปัญหาของพื้นที่ที่ไม่ซับซ้อนมากจนยากแก่การดำเนินการภายใต้ระยะเวลาที่จำกัด 2. เป็นพื้นที่ที่ภาคประชาคม และภาคราชการรวมถึงหน่วยงานท้องถิ่นให้ความสนใจ และพร้อมให้ความร่วมมือผลักดันแผนงานและโครงการไปสู่การปฏิบัติได้อย่างเป็นรูปธรรม 3. มีขอบเขตทางด้านกายภาพของพื้นที่ชัดเจน อันจะช่วยให้การวางแผนพื้นที่เฉพาะและการจัดสภาพภูมิทัศน์ รวมทั้งการฟื้นฟูและปรับปรุงพื้นที่สามารถพัฒนาให้เห็นเป็นตัวอย่างที่ดีได้ รวมทั้งมีความสอดคล้องกับการใช้ประโยชน์ที่ดินตามผังเมืองรวม

สภาพทั่วไปของชุมชนหัวเวียงใต้

ชุมชนหัวเวียงใต้ตั้งอยู่ในเขตเทศบาลเมืองน่าน มีพื้นที่ประมาณ 286,531.70 ตารางเมตร หรือ 179.08 ไร่ มีจำนวนหลังคาเรือนและครัวเรือน 324 หลังคา จำนวนประชากร 1,179 คน มีวัดหัวเวียงใต้เป็นศูนย์กลาง และถนนสุมนเทวราชเป็นถนนสายหลัก ชุมชนเกิดจากการรวมตัวของ 4 กลุ่มละแวกย่าน (Neighborhood districts) ภาษาท้องถิ่นเมืองน่าน เรียกว่า “ค้อ” ประกอบด้วย ค้อกลาง ค้อป่าซาง ค้อโอรัก และค้อโพธิ์ทอง

ในอดีต ชุมชนนี้ถูกแบ่งพื้นที่เป็นสองส่วน คือ หัวเวียงเหนือ และหัวเวียงใต้ แต่คนที่มาอาศัยอยู่ในเมืองน่าน มักจะมาตั้งรกรากที่ชุมชนหัวเวียงใต้เป็นส่วนใหญ่ เนื่องจากเป็นย่านการค้าหลัก และมีแม่น้ำน่านไหลผ่านบริเวณหน้าวัดหัวเวียงใต้ จึงเป็นจุดชนถ่ายสินค้าที่สำคัญ ชุมชนนี้มีถนนสุมนเทวราชเป็นเส้นทางหลัก จึงเป็นที่ตั้งของร้านค้าที่หลากหลาย และมีชาวต่างชาติอาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก เห็นได้จากการมีศาลเจ้าปู่เจ้าย่าของชาวจีน และพระพุทธรูปในวัดหัวเวียงใต้ของชาวพม่า

จินตภาพโดยรวมของชุมชนหัวเวียงใต้ในปัจจุบัน มีภาพลักษณ์เป็นชุมชนย่านการค้าเก่าแก่ของเมือง สองฟากถนนสุมนเทวราชเป็นย่านการค้าเก่าแก่ด้านศิลปะ หัตถกรรม ผ้าฝ้ายทอมือ และเครื่องเงิน อันเป็นภูมิปัญญา ด้านวัฒนธรรมที่มีศักยภาพในการรองรับการท่องเที่ยวระดับจังหวัด ส่วนสองฟากถนนอนันตรถฤทธิเดชเป็นย่านพาณิชยกรรมทั่วไป บ้านพักอาศัยมักตั้งอยู่ในซอยด้านหลังตึกแถว ชุมชนพักอาศัยที่หนาแน่นที่สุดอยู่บริเวณ ค้อกลาง ซึ่งมีเรือนพักอาศัยไม้ที่สร้างขึ้นในช่วงห้าสิบปีก่อน นอกจากนี้ยังมีกิจกรรมค้าขายของคนเมืองที่เรียกว่า “กาดกองหน้อย” เริ่มจากซอยหลังวัดหัวเวียงใต้ย้อนขึ้นไปยังซอยถัดไป มีแหล่งขนมพื้นเมือง บ้านสล่าพื้นเมืองที่ทำงานด้านศิลปะ และบ้านที่ทำโอตโมโบราณ ค้อป่าซางมีสถาบันการศึกษาตั้งอยู่ จึงมีที่อยู่อาศัยประเภทบ้านแบ่งให้เช่า ค้อโอรักเป็นพื้นที่ที่มีการใช้ประโยชน์ที่ดินเบาบางที่สุด ส่วนค้อโพธิ์ทองมีสภาพที่ตั้งอยู่บนแนวร่องน้ำน่านเดิม ซึ่งเป็นพื้นที่ราบต่ำ จึงมีน้ำท่วมในฤดูฝนช่วงที่แม่น้ำน่านล้นตลิ่ง

รูปแบบทางสถาปัตยกรรมของอาคารในชุมชนหัวเวียงใต้ ประกอบด้วย

1. บ้านพักอาศัย โดยส่วนใหญ่ตั้งอยู่ในชุมชนด้านหลังตึกแถวและอาคารพาณิชย์ รูปแบบของบ้านพักอาศัยมีทั้งชั้นเดียวยกได้สูงและสองชั้น เป็นอาคารไม้และครึ่งตึกครึ่งไม้ หลังคาจั่วมุงสังกะสีหรือกระเบื้องลอนคู่ ชั้นบนมักมีกันสาดหรือระเบียง มีการฉลุสลวย อายุของอาคารราว 30-50 ปีขึ้นไป บ้านหลายหลังยกได้สูงเพื่อป้องกันน้ำท่วมในช่วงน้ำหลาก

ภาพที่ 2 ลักษณะบ้านพักอาศัย

2. อาคารพาณิชย์และพักอาศัย ตั้งอยู่สองฟากถนนสุมนเทวราช แบ่งเป็น

- 2.1 เรือนร้านค้าเก่า อายุราว 50-100 ปี ลักษณะเป็นเรือนแถวชั้นเดียวและสองชั้น โครงสร้างไม้เนื้อแข็ง มีระเบียงชั้นบน หลังคาเป็นทรงปั้นหยาและทรงจั่ว มุงด้วยกระเบื้องดินเผาพื้นเมือง ต่อมาพัฒนาเป็นกระเบื้อง

ซีเมนต์ปลายตัดและกระเบื้องซีเมนต์วิบูลย์ศรี เมื่อวัสดุมุ่งเสื่อมสภาพ จึงเปลี่ยนมามุงสังกะสีและกระเบื้องลอนคู่แทน บานประตูเป็นบานเฟี้ยมไม้ พับเก็บตัวบานด้านข้าง ผลิตวอลลายบริเวณเชิงชายและราวลูกกระเบียง ปัจจุบันเหลืออาคารที่มีรูปแบบเรือนแถวไม้ประมาณ 10 หลัง

ภาพที่ 3 ลักษณะเรือนร้านค้าเก่า

2.2 เรือนร้านค้ายุคกลาง อายุราว 30-50 ปี เป็นสถาปัตยกรรมรูปแบบโมเดิร์น โครงสร้างคอนกรีตเสริมเหล็กสูง. 2-3 ชั้น ชั้นล่างใช้เป็นพื้นที่ค้าขาย ชั้นบนใช้เป็นที่พักอาศัยและเก็บของ ส่วนใหญ่สภาพอาคารค่อนข้างทรุดโทรมตามสภาพอายุของคอนกรีตและสีของอาคาร มักติดตั้งป้าย กันสาดผ้าใบ และทาสีที่ขัดกับบรรยากาศของย่านการค้าเก่า

ภาพที่ 4 ลักษณะเรือนร้านค้ายุคกลาง

2.3 เรือนร้านค้ายุคปัจจุบัน เป็นลักษณะอาคารพาณิชย์ที่ก่อสร้างในช่วง 20 ปีที่ผ่านมา โครงสร้างคอนกรีตเสริมเหล็กสูง 2 ชั้นครึ่งถึง 4 ชั้น ใช้วัสดุสำเร็จรูปจากโรงงานอุตสาหกรรม เน้นรูปแบบอาคารที่ดูทันสมัย จึงดูขัดแย้งกับบริบทของเมืองอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม

ภาพที่ 5 ลักษณะเรือนร้านค้ายุคใหม่

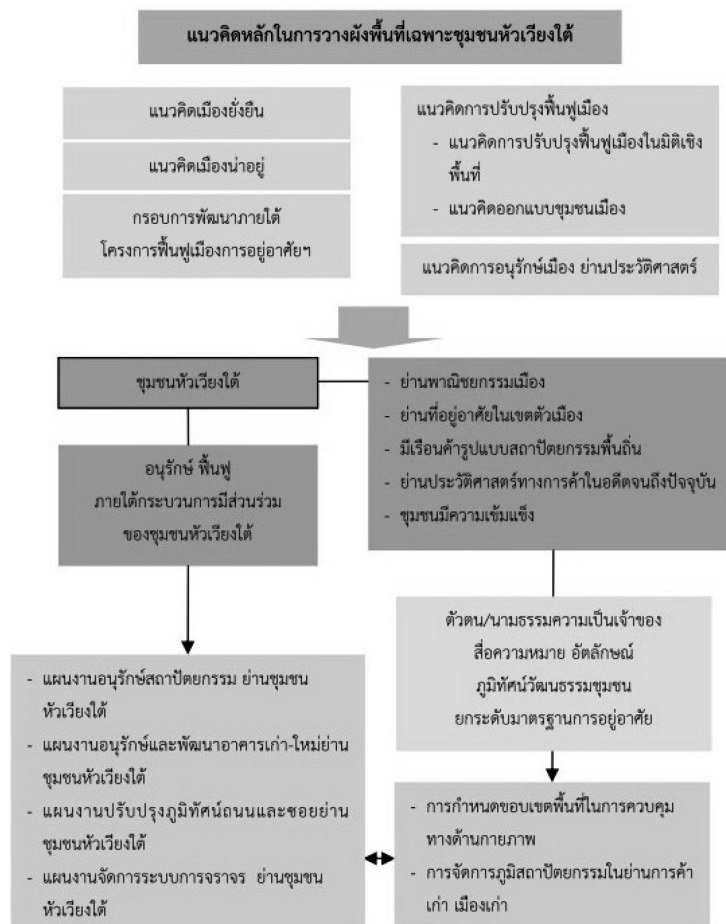
3. โรงแรม มีทั้งอาคารโรงแรมขนาดเล็กที่สร้างใหม่ และโรงแรมที่เดิมเคยเป็นอาคารพาณิชย์และต่อมาได้ปรับปรุงและเปลี่ยนการใช้ประโยชน์อาคารมาใช้เป็นร้านอาหารหรือจำหน่ายสินค้า และใช้พื้นที่ชั้นบนเป็นห้องพักไว้บริการนักท่องเที่ยว

รูปแบบภูมิทัศน์ภายในชุมชนหัวเวียงใต้ แบ่งเป็น

1. รั้ว แต่เดิมใช้รั้วที่เป็นวัสดุธรรมชาติ เช่น รั้วไม้ไผ่ รั้วตั้งปล่อง รั้วไม้จริง และรั้วต้นไม้ แต่เนื่องจากชุมชนหัวเวียงใต้ตั้งอยู่ในชุมชนเมืองที่มีการพัฒนาพื้นที่แบบสังคมเมือง รูปแบบรั้วในอดีตจึงไม่ปรากฏมากนักในปัจจุบัน คงพบเห็นเพียงรั้วที่ก่อสร้างด้วยวัสดุสมัยใหม่ เช่น อิฐ บล็อกคอนกรีต ไม้เนื้อแข็ง สังกะสี และรั้วที่ประดับตกแต่งด้วยไม้กระถางอยู่ประปราย ส่วนรั้วที่บะจะไม่นิยมเพราะจะเป็นอุปสรรคต่อการไหลของน้ำในช่วงน้ำหลาก
2. ลักษณะพืชพันธุ์ไม้ ชุมชนนิยมปลูกไม้ยืนต้นในบริเวณบ้านพักอาศัย แต่ริมถนนสายหลักมีบรรยากาศค่อนข้างร้อน ขาดความร่มรื่นของต้นไม้ใหญ่ ไม่ผลที่พบมากในบ้านเกือบทุกหลัง ได้แก่ ชมพู่มะเหมี่ยว ซึ่งเป็นไม้ต่างถิ่นที่นำเข้ามาสู่เมื่อนานราวสี่สิบกว่าปีมาแล้ว ส่วนต้นไม้ประจำจังหวัดน่าน ได้แก่ ต้นเสี้ยวดอกขาวหรือชงโค
3. วัสดุผิวถนนและทางเดินเท้า โดยทั่วไปถนนเป็นคอนกรีต วัสดุปูทางเท้าเป็นแผ่นคอนกรีตสำเร็จรูปและกระเบื้องดินเผา ซึ่งมีรูปแบบที่หลากหลาย ไม่เอื้อต่อการเดินเท้า และขาดความต่อเนื่องสัมพันธ์กัน เนื่องจากขาดแผนแม่บทหลักในการพัฒนาพื้นที่ และขาดการบูรณาการระหว่างหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง
4. ป้าย ลักษณะป้ายบอกทิศทางและป้ายสื่อความหมายต่างๆ ในเขตเทศบาลเมืองน่านมีหลายรูปแบบ แต่ยังไม่มียูนิฟอร์มที่เป็นเอกภาพ ซึ่งเหมาะสมสำหรับเมืองอนุรักษ์ทางด้านศิลปวัฒนธรรม

กรอบแนวคิดในการพัฒนาพื้นที่ชุมชนหัวเวียงใต้

การปรับปรุงและฟื้นฟูสภาพความเป็นอยู่ในด้านกายภาพของชุมชนหัวเวียงใต้ ได้นำหลักแนวคิดเมืองน่าอยู่ แนวคิดเมืองยั่งยืน แนวคิดการปรับปรุงฟื้นฟูเมืองและแนวความคิดในการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมเมืองและย่านประวัติศาสตร์ ประกอบกับข้อสรุปที่ได้จากการประชุมครั้งที่ 3 ครั้งมาประยุกต์ใช้ เพื่อเป็นกรอบในการวางแผนพัฒนาพื้นที่ชุมชนหัวเวียงใต้ ภายใต้แนวความคิด “วัฒนธรรมนำภูมิทัศน์” เนื่องจากเมื่อน่านและชุมชนหัวเวียงใต้มีภาคประชาคมเมืองที่เน้นการมีส่วนร่วมของชุมชนที่เข้มแข็งและยังคงรักษาศิลปวัฒนธรรมประเพณีเนื่องในวิถีชีวิตและพระพุทธศาสนาอันเป็นเอกลักษณ์ได้เป็นอย่างดี

ภาพที่ 6 แผนภูมิความสัมพันธ์ของแนวคิดในการวางผังพื้นที่เฉพาะชุมชนหัวเวียงใต้

ส่วนด้านภูมิทัศน์และกายภาพเมืองที่โดดเด่นของเมืองน่านอยู่ที่อาคารและสิ่งปลูกสร้างทางพุทธศาสนา ซึ่งปัจจุบันสถาปัตยกรรมและภูมิทัศน์เมืองกำลังถูกรูปแบบจากต่างถิ่นเบียดแทรกจนเริ่มเลือนหายไปจากการฟื้นฟูเมืองในครั้งนี้จึงใช้วัฒนธรรมเป็นเครื่องมือในการเชื่อมโยงให้ชาวเมืองเห็นคุณค่าต่อการอนุรักษ์และฟื้นฟูไปพร้อมกัน ในลักษณะของภูมิทัศน์วัฒนธรรมแบบเมืองที่มีความหลากหลายและซับซ้อน ทั้งในเรื่องของกายภาพ วัฒนธรรม การเมือง เศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมไปพร้อมกัน โดยมุ่งเน้นการมองภาพรวมในลักษณะการปรับปรุงฟื้นฟูเมืองเชิงอนุรักษ์ ที่ไม่กระทบกับสภาพทางสังคมและเศรษฐกิจที่กำลังดำเนินอยู่ในปัจจุบัน ซึ่งจะดำเนินการในสองส่วน ได้แก่ การกำหนดขอบเขตพื้นที่ในการควบคุมด้านกายภาพ และแนวทางการพัฒนาพื้นที่ ที่เป็นแผนงานและโครงการนำร่องของชุมชน

การกำหนดขอบเขตพื้นที่ในการควบคุมด้านกายภาพ

ในการอนุรักษ์เมืองเก่านั้น นอกจากการรักษาสภาพอาคาร สิ่งก่อสร้าง และบริเวณที่มีคุณค่าอันเป็นมรดกทางวัฒนธรรมแล้ว จำเป็นต้องเสริมสร้างบรรยากาศโดยรอบให้มีสภาพแวดล้อมที่ส่งเสริมภูมิทัศน์ของเมืองเก่าด้วย

เพื่อป้องกันปัญหาการทำลายทัศนียภาพที่ดีของเมือง จึงเสนอแนะให้มีการกำหนดขอบเขตพื้นที่เพื่อควบคุมด้านกายภาพของชุมชนและพื้นที่โดยรอบ ทั้งในเรื่องของขนาดและความสูงอาคาร อัตราส่วนพื้นที่อาคารรวมต่อพื้นที่ดิน อัตราส่วนพื้นที่ว่างต่อพื้นที่ปกคลุมอาคาร การกำหนดวัสดุผนัง พื้น และหลังคาอาคาร การกำหนดรูปแบบและจังหวะของช่องเปิด รูปแบบอาคาร รูปทรงและความลาดชันของหลังคา ระยะถอยร่นแนวอาคาร และการรักษาที่หมายตา (Landmark) ที่สำคัญของชุมชน ดังนี้

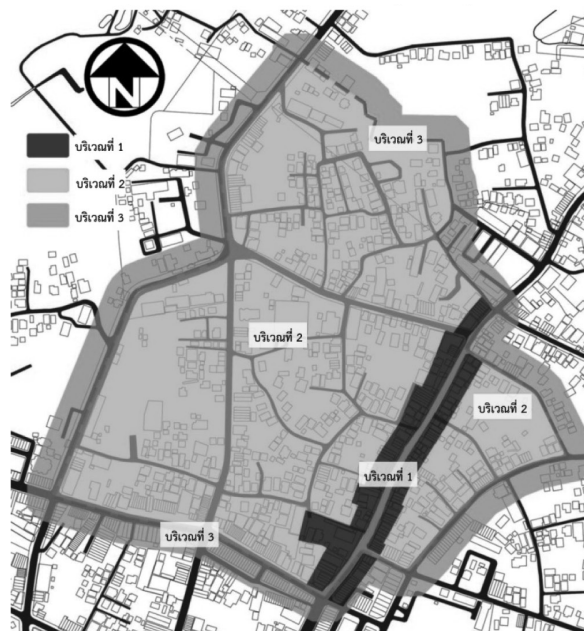
พื้นที่บริเวณที่ 1 ได้แก่ พื้นที่ริมสองฝั่งถนนสุนทรเทวราช เริ่มตั้งแต่สี่แยกถนนสุนทรเทวราชตัดกับถนนอนันตรฤทธิ์เดช ขึ้นไปทางทิศเหนือจนสุดเขตชุมชนหัวเวียงใต้ที่บริเวณวิทยาลัยสารพัดช่าง

ลักษณะเฉพาะของบริเวณที่ 1 เป็นพื้นที่ย่านการค้าดั้งเดิมของเมืองน่าน เป็นพื้นที่ที่มีการกระจุกตัวของอาคารที่มีคุณค่าเป็นจำนวนมาก ทั้งเรือนแถว เรือนร้านค้าไม้กึ่งพักอาศัย ซึ่งมีลักษณะเด่น คือจะมีทางเดินอยู่ด้านหน้าร้านเพื่อกันแดดกันฝนให้แก่ผู้ที่มาจับจ่ายใช้สอย ปัจจุบัน พบว่ามีอาคารยุคสมัยใหม่ปะปนอยู่ทั่วไป พื้นที่บริเวณนี้จะถูกควบคุมในระดับเข้มมากที่สุด เพื่อรักษาอัตลักษณ์ของความเป็นย่านการค้าเก่าของเมือง

พื้นที่บริเวณที่ 2 ได้แก่ บริเวณชุมชนหัวเวียงใต้ทั้งหมด ได้แก่ ค้อกลาง ค้อโพธิ์ทอง ค้อไธรัก และค้อป่าซาง ลักษณะเฉพาะของบริเวณที่ 2 สภาพพื้นที่ริมถนนสายหลักจะเป็นอาคารร้านค้า และอาคารพาณิชย์ที่มีรูปแบบอาคารสมัยใหม่ บริเวณถนนสายรองหรือถนนซอยจะเป็นชุมชนพักอาศัย โดยพื้นที่ส่วนนี้จะพื้นที่ที่มีความยืดหยุ่นพอสมควร ถูกควบคุมในระดับปานกลาง เพื่อเป็นการส่งเสริมบรรยากาศและสภาพแวดล้อมทางวัฒนธรรม

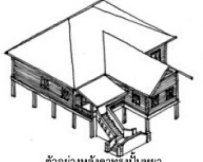
พื้นที่บริเวณที่ 3 ได้แก่ บริเวณโดยรอบนอกชุมชนหัวเวียงใต้ โดยมีระยะ 20 เมตร จากกึ่งกลางถนนโดยรอบชุมชน

ลักษณะเฉพาะของบริเวณที่ 3 พื้นที่ในส่วนนี้เป็นพื้นที่แนวกันชน (Buffer Zone) ทำหน้าที่เป็นฉนวนป้องกันผลกระทบจากเขตเมืองใหม่ ดังนั้น การควบคุมทางกายภาพในบริเวณนี้จึงถูกควบคุมในระดับน้อยที่สุด

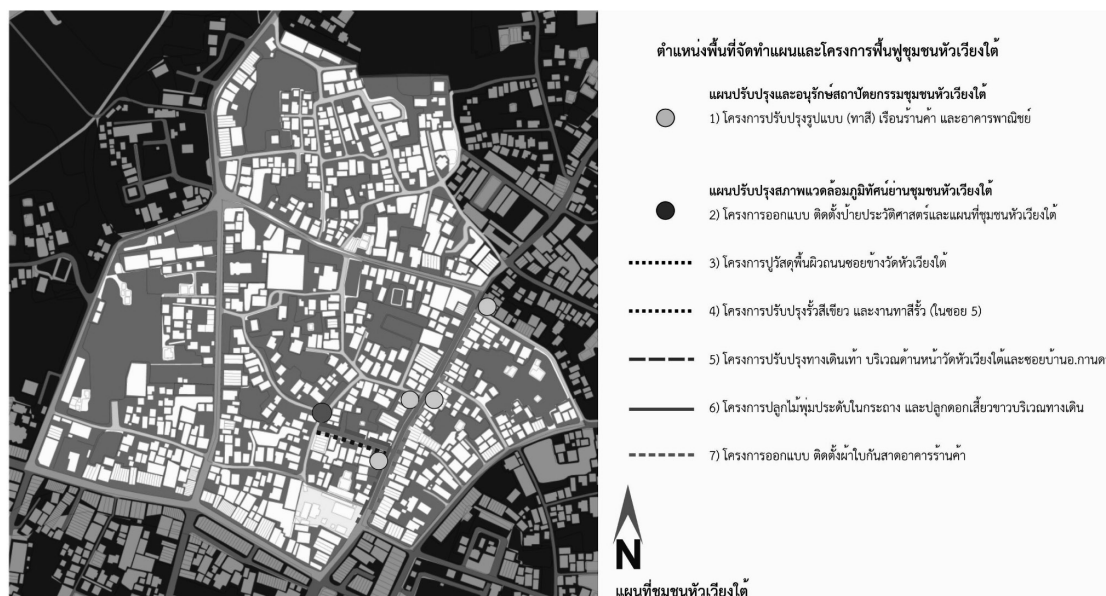

ภาพที่ 7 ขอบเขตพื้นที่ในการควบคุมทางด้านกายภาพ

ตารางที่ 1 ตัวอย่างมาตรการและข้อเสนอแนะการออกแบบ

ข้อเสนอแนะการออกแบบ	ภาพประกอบ	บริเวณที่ 1	บริเวณที่ 2	บริเวณที่ 3
3. อาคารประเภทให้มีรูปทรงหลังคาเป็นลักษณะตามสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น เช่น ทรงจั่ว ทรงปั้นหยา ทรงมะนิลา ทั้งนี้ พื้นที่หลังคาดังกล่าวจะต้องมีพื้นที่ไม่น้อยกว่า 80 ใน 100 ส่วนของพื้นที่อาคารที่ปกคลุมดิน โดยความชันของมุมหลังคาหลักให้อยู่ระหว่าง 30"-35" และความชันของมุมหลังคารองให้อยู่ระหว่าง 15"-20" และสีของวัสดุผนังหลังคาให้มีสีกลมกลืนกับธรรมชาติ เช่น สีดินเผา สีน้ำตาล สีเทา เป็นต้น	 ตัวอย่างหลังคาทรงจั่ว	✓	✓	✓
	 ตัวอย่างหลังคาทรงปั้นหยา	✓	✓	✓
	 ตัวอย่างหลังคาทรงมะนิลา	✓	✓	✓

นอกจากนี้ ยังได้จัดทำมาตรการและข้อเสนอแนะการออกแบบ (Design Guidelines) ที่ส่งเสริมให้การควบคุมกายภาพในพื้นที่บริเวณต่างๆ มีความชัดเจนและเป็นรูปธรรม โดยมุ่งเน้นการควบคุมลักษณะกิจกรรมบางประเภทมิให้ก่อสร้างในบริเวณที่กำหนด การควบคุมความสูงและมวลอาคาร การควบคุมความหนาแน่นและพื้นที่โล่งว่าง และการควบคุมรูปแบบและองค์ประกอบอาคาร ดังตัวอย่างในตารางที่ 1

ภาพที่ 8 ตำแหน่งพื้นที่การจัดทำแผนและโครงการฟื้นฟูชุมชนหัวเวียงใต้

แนวทางการพัฒนาชุมชนหัวเวียงใต้

กระบวนการมีส่วนร่วมภายใต้โครงการฟื้นฟูเมืองการอยู่อาศัยในภูมิภาค จังหวัดน่าน ได้นำวิธีการและเทคนิคที่หลากหลายที่เห็นว่าเหมาะสมกับบริบทของคนเมืองน่านมาปรับใช้ในการวิจัยครั้งนี้ อาทิ การใช้เทคนิคการประชุมแบบมีส่วนร่วม การเสวนาแบบ “สภากาแฟ” การกำหนดตราสัญลักษณ์ของโครงการ การประชุมเปิดตัวและชี้แจงโครงการ การจัดเวทีประชาคมเพื่อระดมและรับฟังความคิดเห็น การประชุมกลุ่มย่อย การเดินสำรวจลักษณะทางกายภาพของพื้นที่ที่จะทำการฟื้นฟูร่วมกับอาสาสมัครชุมชน ตลอดจนการเข้าพบเพื่อหารือกับผู้ทรงคุณวุฒิและผู้นำชุมชนด้วยวิธีการเคาะประตูบ้าน โดยมุ่งเน้นให้ทุกภาคส่วนได้ร่วมหารือและวางแผนการดำเนินการโครงการร่วมกัน อันจะนำไปสู่การดำเนินการโครงการให้สำเร็จตามเป้าหมายและเกิดประโยชน์อย่างยั่งยืนต่อพื้นที่ชุมชนหัวเวียงใต้และเมืองน่าน ตั้งแต่การแนะนำโครงการเพื่อสร้างความเข้าใจร่วมกันเกี่ยวกับวัตถุประสงค์และเป้าหมายของโครงการ การระดมความคิดเห็นด้านความต้องการพัฒนากายภาพของคนในชุมชน การร่วมวางแผนงานรวมถึงการจัดทำผังแม่บท แบบแปลน และผลงานออกแบบโครงการนำร่องเพื่อให้ประชาคมได้เสนอความคิดเห็นเพื่อปรับปรุงแก้ไข การตั้งคณะกรรมการชุมชนเพื่อร่วมตรวจสอบผลงานก่อสร้าง ตลอดจนประเมินผลโครงการและรับมอบผลงานโครงการนำร่องร่วมกับการเคหะแห่งชาติและเทศบาลเมืองน่าน

กระบวนการมีส่วนร่วมดังกล่าว ทำให้ได้ข้อสรุปในการจัดทำแผนและโครงการพัฒนาด้านกายภาพที่เป็นโครงการนำร่อง ดังนี้

1) แผนปรับปรุง และอนุรักษ์สถาปัตยกรรมย่านชุมชนหัวเวียงใต้

เป็นแผนงานที่ต้องการปรับปรุงอาคารที่มีคุณค่าของชุมชน เพื่อกระตุ้นให้คนในชุมชนเกิดความตระหนักต่อการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมภายในย่านชุมชนหัวเวียงใต้ รวมทั้งรื้อฟื้นบรรยากาศย่านการค้าเก่าให้กลับมามีชีวิตชีวา และเหมาะสมต่อการเป็นเมืองเศรษฐกิจเชิงวัฒนธรรมที่สำคัญของเมืองน่าน

1.1 โครงการปรับปรุงรูปแบบ (ทาสี) เรือนร้านค้าและอาคารพาณิชย์

เป็นการสร้างตัวอย่างการปรับปรุงซ่อมแซมอาคารให้แก่ชุมชน โดยคัดเลือกอาคารที่มีคุณค่าทางสถาปัตยกรรมบนสองฟากถนนสุนทรวิจิตร จำนวน 4 ประเภท ได้แก่ เรือนร้านค้าไม้สองชั้น 3 คูหา เรือนร้านค้าไม้ชั้นเดียว บ้านพักอาศัยไม้ชั้นเดียว และอาคารพาณิชย์กรม ค.ส.ล 2 ชั้น 3 คูหา ด้วยการปรับปรุงซ่อมแซมผิวภายนอกและทาสีอาคารตามกลุ่มโทนสีอนุรักษ์ที่กำหนดไว้ เพื่อใช้เป็นต้นแบบให้กับชุมชนในการนำไปขยายผลต่อ งานทาสีอาคารทั้งหมดดำเนินการโดยช่างภายในชุมชนจนแล้วเสร็จ ส่งผลให้เจ้าของอาคารข้างเคียงเริ่มเห็นความสำคัญและทยอยทาสีอาคารให้กลมกลืนกันมากขึ้น

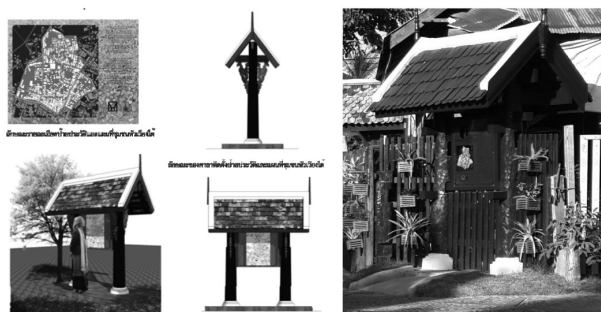
ภาพที่ 9 เปรียบเทียบอาคารก่อนและหลังการทาสีใหม่

2) แผนปรับปรุงสภาพแวดล้อมภูมิทัศน์ย่านชุมชนหัวเวียงใต้

เป็นแผนงานที่ต้องการสร้างตัวอย่างการพัฒนาชุมชนทั้งพื้นที่ย่านการค้าตลอดสองฟากถนนสุนทรเทวราช ซึ่งเป็นการปรับปรุงภูมิทัศน์ให้กลมกลืนสอดคล้องกัน โดยไม่ทำลายความโดดเด่นของอาคารที่มีคุณค่า และพื้นที่ภายในถนนสุนทรเทวราช ซอย 5 ซึ่งเป็นการส่งเสริมวิถีการอยู่อาศัยที่มีความหลากหลายของชุมชน

2.1 โครงการออกแบบ ติดตั้งป้ายประวัติและแผนที่ชุมชนหัวเวียงใต้

การติดตั้งป้ายประวัติและแผนที่ชุมชน เป็นช่องทางในการสื่อสารเพื่อสืบทอดประวัติชุมชนในฐานะ ศูนย์กลางการค้าและการพาณิชย์ของจังหวัดน่าน ตลอดจนประชาสัมพันธ์สถานที่ท่องเที่ยวและพื้นที่ที่เป็นประโยชน์ ต่อการศึกษาเรียนรู้ชุมชน โดยเลือกใช้รูปแบบป้ายที่เป็นโครงสร้างไม้ หลังคาจั่วมุงด้วยแป้นเกล็ด แผ่นป้ายประวัติ ทำด้วยทองเหลืองปั๊มรูปพิมพ์สี ที่สะท้อนเอกลักษณ์พื้นถิ่นของชุมชน

ภาพที่ 10 รูปแบบป้ายประวัติชุมชน (ซ้าย) และป้ายที่ก่อสร้างแล้วเสร็จ (ขวา)

2.2 โครงการปูวัสดุพื้นผิวถนนสุนทรเทวราช ซอย 5

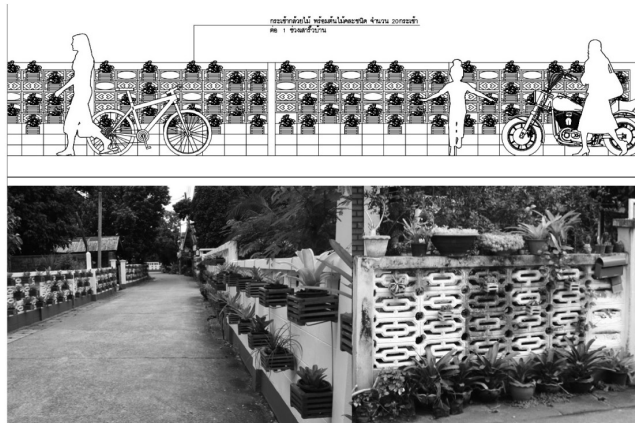
งานปูวัสดุพื้นผิวถนนขนาดกว้าง 3 เมตร ยาว 150 เมตร ในชุมชน เป็นการเสริมสร้างเอกลักษณ์ของเส้นทางในเขตเมืองเก่า โดยนำลวดลายผ้าทอพื้นเมืองมาประยุกต์ใช้ในการออกแบบ และนำมาทิน้ำมันจากอำเภอบัวมาเป็นวัสดุผิว การก่อสร้างได้ทำการศึกษารูปแบบและวิธีการก่อสร้างร่วมกับช่างชุมชน จนเกิดภูมิปัญญาในการก่อสร้างเฉพาะพื้นที่

ภาพที่ 11 รูปแบบและลวดลายผิวถนน (บน) เทคนิคก่อสร้างและผลงานก่อสร้างจริง (ล่าง)

2.3 โครงการปรับปรุงรั้วและงานทาสีรั้วภายในถนนสุนทรราช ขอย 5

เป็นการปรับปรุงสภาพภูมิทัศน์และเพิ่มพื้นที่สีเขียวให้กับชุมชน โดยใช้การทาสีและแขวนกระเช้าต้นไม้ เพื่อช่วยลดความแข็งกระด้างของรูปแบบและสีรั้วคอนกรีต ที่มีความแตกต่างหลากหลายให้ดูสอดคล้องกับสภาพภูมิทัศน์ในภาพรวม

ภาพที่ 12 รูปแบบการตกแต่งรั้วด้วยกระเช้าต้นไม้ (บน) และผลงานที่ได้ดำเนินงานจริง (ล่าง)

2.4 โครงการปรับปรุงทางเดินเท้าบริเวณด้านหน้าวัดหัวเวียงใต้

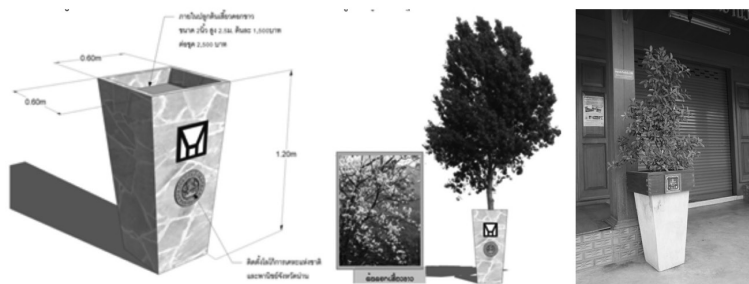
เป็นการปรับปรุงสภาพทางเดินเท้าขนาดกว้าง 1.50 เมตร ยาว 490 เมตร ให้เหมาะสมสอดคล้องกับกิจกรรมเมือง เน้นการใช้วัสดุประเภทอิฐพื้นเมืองหรือคอนกรีตแสมบู่ เพื่อเสริมสร้างลักษณะทางกายภาพและสภาพภูมิทัศน์ย่านการค้าเก่าของชุมชน โครงการนี้ได้รับการสนับสนุนงบประมาณจากเทศบาลเมืองน่าน ซึ่งอยู่ระหว่างการขออนุมัติโครงการ ซึ่งจะดำเนินการควบคู่ไปกับโครงการนำสายไฟฟ้าลงใต้ดินของเทศบาล

ภาพที่ 13 รูปแบบการปรับปรุงทางเดินเท้า

2.5 โครงการปลูกไม้พุ่มประดับในกระถางบริเวณทางเดินเท้าริมถนนสุนทรราช

เนื่องจากลักษณะทางกายภาพบนสองฟากถนนสุนทรราช ขาดความร่มรื่นสวยงาม บรรยากาศค่อนข้างร้อนและขาดความร่มรื่น ชุมชนจึงมีแนวคิดในการเพิ่มพื้นที่สีเขียว ด้วยการปลูกดอกเสี้ยวขาวซึ่งเป็นต้นไม้ประจำจังหวัดในกระถางซีเมนต์ตลอดแนวทางเดินเท้าทั้งสองฟากของถนน เพื่อสร้างบรรยากาศที่ดีและช่วยส่งเสริมบรรยากาศของกิจกรรมถนนคนเดินที่เพิ่งเริ่มรื้อฟื้นให้เกิดขึ้นอีกครั้ง โครงการนี้ได้รับการสนับสนุนจากพาณิชย์จังหวัดปัจจุบันได้ดำเนินการเป็นที่เรียบร้อยแล้ว

ภาพที่ 14 รูปแบบการปลูกต้นดอกเสี้ยวขาวในกระถางซีเมนต์ (ซ้าย) และผลงานที่ดำเนินการแล้วเสร็จ (ขวา)

2.6 โครงการออกแบบ ติดตั้งผ้าใบกันแดดอาคารร้านค้า (สีน้ำตาล กว้าง 2.5 ม. ยาว 4 ม.)

การติดตั้งผ้าใบกันแดดของเรือนร้านค้าและอาคารพาณิชย์กรรมริมถนนสุนทรราช ขาดการกำหนดและควบคุมเรื่องรูปแบบและสีที่สอดคล้องกับบรรยากาศย่านเมืองเก่า จึงได้กำหนดสีของผ้าใบกันแดดให้มีรูปแบบเดียวกัน เพื่อเป็นการเสริมสร้างเอกลักษณ์ของย่านการค้าเก่า โครงการนี้ได้รับการสนับสนุนจากพาณิชย์จังหวัดเช่นกัน และปัจจุบันได้ดำเนินการเป็นที่เรียบร้อยแล้ว

ภาพที่ 15 ผลงานการติดตั้งผ้าใบกันแดดที่ดำเนินการแล้วเสร็จ

บทสรุป

ผลงานวิจัยนี้ ได้ทำการศึกษาและพัฒนาพื้นที่ชุมชนหัวเวียงใต้ ที่ต้องการแสดงให้เห็นถึงความสำเร็จของการพัฒนาชุมชนอย่างเป็นรูปธรรม ผ่านการตกผลึกทางความคิดที่ได้จากกระบวนการทำงานโดยมุ่งเน้นการสร้าง

การรับรู้และการมีส่วนร่วมของประชาชน รวมไปถึงภาคส่วนต่างๆ² ที่มีบทบาทในพื้นที่ทั้งในเชิงสังคม สภาพแวดล้อม เศรษฐกิจ และการเมืองการปกครอง และมีความพร้อมในการร่วมคิดร่วมทำตลอดจนสนับสนุนงบประมาณในการดำเนินงาน ความร่วมมือดังกล่าวนำมาสู่ข้อสรุปว่าด้วยกรอบแนวคิด มาตรการและข้อกำหนดในการควบคุมพื้นที่ รวมถึงแผนและโครงการพัฒนาตามแนวทางการฟื้นฟูย่านชุมชนหัวเวียงใต้ ซึ่งนอกจากชุมชนจะได้รับทราบข้อมูล สภาพปัญหา ความต้องการ ความรู้และประสบการณ์ เพื่อนำไปใช้ในการพัฒนาพื้นที่ชุมชนให้บรรลุเป้าหมายแล้วยังช่วยจุดประกายให้ชุมชนเกิดความตระหนักและเห็นความสำคัญของการมีส่วนร่วมในการรักษาคุณค่าและเอกลักษณ์ของย่านหัวเวียงใต้ จนเกิดการวางแผนงานและโครงการที่เกิดประโยชน์แก่ส่วนรวมมากที่สุด ซึ่งสามารถใช้เป็นแนวทางสำหรับการพัฒนาและฟื้นฟูชุมชนเมืองแห่งอื่นๆ ที่มีขนาดและลักษณะใกล้เคียงกันในระยะยาวได้ อย่างไรก็ตาม ใดๆก็ดี ทุกชุมชนย่อมมีภูมิหลัง ความเป็นมา ตลอดจนสภาพทางกายภาพ สังคม และเศรษฐกิจ ที่แตกต่างกันไป การนำแนวทางการพัฒนาชุมชนหัวเวียงใต้ไปประยุกต์ใช้จึงจำเป็นต้องให้ความสำคัญกับความเป็นอัตลักษณ์หรือตัวตนความเป็นท้องถิ่นของตนเองอย่างลึกซึ้ง เพื่อให้รูปธรรมจากการฟื้นฟูเมืองสามารถเอื้อประโยชน์และตอบสนองการดำเนินชีวิตของประชาชนในชุมชนนั้นๆ ได้อย่างแท้จริง

อย่างไรก็ตาม การพัฒนาชุมชนยังอยู่ในช่วงเริ่มต้น จำเป็นต้องได้รับการสนับสนุนจากภาครัฐเพื่อให้การดำเนินงานตามแผนงานเกิดผลสำเร็จ ทั้งในด้านการวางแผนระบบถนน สาธารณูปโภคและสาธารณูปการ การจัดทำข้อกำหนดแนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาชุมชนหัวเวียงใต้ที่เป็นรูปธรรม การจัดทำทะเบียนเพื่อการฟื้นฟูอาคารและสิ่งก่อสร้างที่มีคุณค่า การจัดตั้งศูนย์เรียนรู้หรือพิพิธภัณฑ์ชุมชน ตลอดจนการท่องเที่ยวที่ส่งเสริมกิจกรรมและวิถีชีวิตท้องถิ่นที่เป็นภูมิปัญญาด้านศิลปวัฒนธรรม นอกจากนี้ คณะกรรมการชุมชนต้องสร้างความเข้มแข็งในกระบวนการมีส่วนร่วมอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้ชาวบ้านเกิดการยอมรับแนวทางพัฒนาที่มีเป้าหมายและวัตถุประสงค์ร่วมกัน

เอกสารอ้างอิง

- การเคหะแห่งชาติ และมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลธัญบุรี คณะวิชาสถาปัตยกรรม. 2552. **โครงการจัดทำแผนพัฒนาที่อยู่อาศัยและแผนป้องกัน แก้ไขปัญหาชุมชนแออัด จังหวัดพะเยา จังหวัดแพร่ จังหวัดน่าน ภายใต้กระบวนการเสริมสร้างสมรรถนะในการพัฒนาที่อยู่อาศัย**, รายงานฉบับสมบูรณ์จังหวัดน่าน. เชียงใหม่: นพบุรีการพิมพ์.
- ดวงจันทร์ อาภาวัชรุตม์ เจริญเมือง. 2547. **เมืองยั่งยืนในสังคมไทย แนวคิดและประสบการณ์ของน่านและพิษณุโลก**. เชียงใหม่: สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ธีระพงษ์ แก้วหาญ. 2546. **กระบวนการเสริมสร้างชุมชนเข้มแข็ง ประชาคม ประชาสังคม**. พิมพ์ครั้งที่ 9. ขอนแก่น: ศูนย์ฝึกอบรมและพัฒนาสุขภาพภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โครงการจัดตั้งมูลนิธิเสริมสร้างชุมชนเข้มแข็ง.
- นรินทร์ชัย พัฒนพงศา. 2546. **การมีส่วนร่วม หลักการพื้นฐาน เทคนิค และกรณีตัวอย่าง**. พิมพ์ครั้งที่ 1 (ฉบับปกอ่อน). เชียงใหม่: 598 Print.
- สำนักส่งเสริมและเผยแพร่วัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม. 2551. **การจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมชุมชน**. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ.
- อรทัย อาจอ่ำ และกุลศ สุนทรธาดา. 2541. **จังหวัดน่าน : บนเส้นทางสร้างประชาสังคมของไทย**. เอกสารทางวิชาการหมายเลข 221. นครปฐม: สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล.

² หน่วยงานที่มีส่วนร่วมในการนำเสนอข้อมูล แนวคิด ตลอดจนนำแผนงานไปปฏิบัติและสนับสนุนงบประมาณ ได้แก่ 1. ภาครัฐราชการ : การเคหะแห่งชาติ องค์การบริหารส่วนจังหวัดน่าน เทศบาลเมืองน่าน โยธาธิการและผังเมืองจังหวัดน่าน พาณิชยจังหวัดน่าน ฯลฯ 2. ภาคประชาสังคม : ศูนย์ประสานงานประชาคมเมืองน่าน มูลนิธิอีกเมืองน่าน พระภิกษุสงฆ์ ชาวบ้านหัวเวียงใต้ นักวิชาการท้องถิ่น และกลุ่มเยาวชน ฯลฯ 3. ภาคธุรกิจ : หอการค้าจังหวัดน่าน, สภาอุตสาหกรรมจังหวัดน่าน, สมาคมธุรกิจการท่องเที่ยวจังหวัดน่าน, ผู้ประกอบการร้านค้าสองฟากฝั่งถนนสุนทรวิจิตร ฯลฯ 4. ภาคสื่อมวลชน : ผู้สื่อข่าวสถานีวิทยุและโทรทัศน์ท้องถิ่นและส่วนกลาง